

## «Нашого цвіту по всьому світу...»

---

Упродовж століть українська культура і література розвивалися за умов бездержавності й розчленованості українських земель між трьома сусідніми потугами – Російською імперією, Австро-Угорською імперією та Польщею. Вони, природно, не були зацікавлені в підтримці національної культури українського народу, вбачаючи в ній небезпеку для свого майбутнього. Принаймні, це сповна визначало ставлення до неї російського царату, трохи меншою мірою (чи менш очевидно) – двох інших сусідів. Отож українська культура існувала не завдяки, а всупереч їхній державній політиці або, в найкращому випадку, незалежно від неї. Це не сприяло повноті її обсягу та форм, зумовило чималі регіональні відмінності – тематичні, ідейно-художні, мовні (що, однак, могли бути і ставали джерелом збагачення мотивів та барв), ускладнило формування єдиної модерної національної культури в ХІХ столітті.

Через колоніальне становище України її інтелектуальні й мистецькі сили завжди розтікалися поза її межі. На чужині – в Петербурзі, Москві, Варшаві, Кракові, Відні, Будапешті, Празі, Женеві, Берліні, Парижі, а потім і за океанами – в різні часи виникали осередки української культурної діяльності. Це можна кваліфікувати не лише як розпорошення національних творчих сил, а й як виникнення (а часом і розквіт) альтернативних чи доповнювальних форм українського мистецького й літературного життя в еміграції.

В історії інших народів знаходимо приклади, коли визначні національні літературні цінності творили вигнанці, емігранти. Скажімо, Генрік Ібсен був змушений залишити Норвегію, 28 років прожив у Італії і саме там написав свої найкращі і найбільш «норвезькі» твори. Дехто з відомих письменників опинявся у політичному вигнанні, тимчасовому або й тривалому. Але щоб така ситуація набула масового характеру і тривала десятиліттями й століттями – здається, схожа доля не спіткала жодну національну літературу, принаймні в Європі. Навіть польська література, в деякі історичні періоди творена значною мірою на чужині, мала легшу долю.

І все-таки українська література вперто протистояла обставинам. Вона пускала корені скрізь, де осідали переселенці з України. Вона не полишала рідного ґрунту, хоч би хто на ньому державно панував.

Багата і різножанрова фольклорна творчість насичувала українське життя від Карпат до Дону, що зафіксовано в багатьох фундаментальних публікаціях джерел. «От берегов тихого Дона до кремнистих берегов быстротекущего Днестра – одна почва землі, одна речь, один быт, одна физиономия народа; даже и песни одни и те же», – писав Т. Шевченко в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Література українського бароко творилася і в Києві, і у Львові, і в Чернігові, і в Почаєві. Так само і нова доба української літератури, співзвучна з європейським романтизмом і загальнослов'янським відродженням першої половини ХІХ ст., майже синхронно розпочинається на Сході й на Заході України – «харківські» романтики й Шевченко; Маркіян Шашкевич і «руська трійця», Осип Федькович; Галичина й Буковина стверджували своє українське обличчя. У кожному випадку своєрідно виявлялися впливи загальнослов'янського та європейського романтизму. Ті наші інтелектуали й письменники, які хотіли творити національну культуру, оминаючи заборону українського друку та організованого національного життя на батьківщині, використовували найменші можливості для цього в Санкт-Петербурзі й Москві, організовуючись у культурницькі громади, видаючи російськомовні, але українські змістом часописи (від «Основи» до пізнішої «Украинской жизни»), виступаючи в російській пресі в обороні українства. Таким чином було напрацьовано чималий історіографічний матеріал, забезпечено певний професійний рівень у висвітленні української проблематики в межах припустимого з погляду цензури.

Це вплинуло і на зростання наукових та літературних сил у самій Україні, що діставало відгук і в Галичині, куди приходили твори Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, праці Костомарова, числа «Основи» і де, власне, великою мірою невдовзі й «матеріалізувалася», в публікаціях, творчість «наддніпрянських» авторів, які знаходили тут можливості для безцензурного друку. Але Галичина й тоді не була просто ретранслятором здобутків «наддніпрянців».

Порівняно демократичніші умови в Австро-Угорській імперії дали змогу українцям Галичини розвинути політичну думку тією мірою, яка була неможлива в підросійській Україні. Іван Франко та його покоління, слідом за Михайлом Драгомановим, вивели її на європейський ідейний та інтелектуальний горизонт. Протягом ХІХ ст. в Західній Україні сформувалися значні літературні сили. Там творилися цінності, які виходили далеко за межі регіонального культурного життя. Творчість Івана Франка,

# Зміст

---

**Від автора 5**

**«Нашого цвіту по всьому світу...» 8**

**Від Малоросії до України 90**

З ПЕРЕДІСТОРІЇ НАШИХ ПРЯМУВАНЬ ДО КУЛЬТУРНОЇ ЦІЛІСНОСТІ

**Енциклопедія опору 143**

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ»

## 1

**Пошук гуманістичної домінанти 154**

МИКОЛА ШЛЕМКЕВИЧ

**Досвід людської мудрості 195**

СЕРГІЙ КРИМСЬКИЙ

## 2

**Українські усобиці як феномен світової історії 248**

ПЕРЕД СУДОМ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА

**Громадянська снага і політична прозорливість 264**

ПУБАЦІСТИКА ІВАНА БАГРЯНОГО

**Українські тривоги атомної доби 279**

РОМАН РАХМАННИЙ

## 3

**Шевченкознавець у вигнанні 298**

ПАВЛО ЗАЙЦЕВ

**Людина великого серця 308**

ДАМИТРО НИТЧЕНКО

**Альтернативи Юрія Шереха 335**

ЮРІЙ ШЕВЕЛЬОВ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ, ЕСЕЇСТ, КУЛЬТУРОЛОГ

**Туга за великою літературою 367**

«ЩОДЕННИКИ» ОЛЕКСИ ІЗАРСЬКОГО